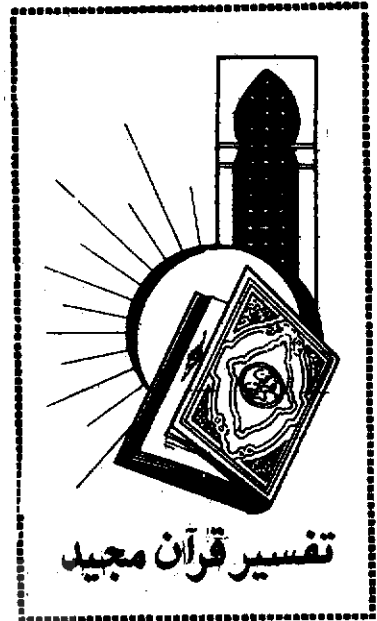

منشور دهگانه قرآن
 منشور نخست: توحید

بر اساس تفسیر موضوعی

توحید و علل مادی

قل تعالوا... الا تشرکو به شیئا
 برای او شریکی قرار ندهید.

در جهان بینی علمی، عالم آفرینش، از یک سلسله علل و معالیل مادی و اسباب و مسببات طبیعی پدید آمده است و هر پدیده مادی به دنبال علت طبیعی ویژه خویش، خودنمایی می‌کند و جهان ماده، یک جهان سازمان یافته، و به اصطلاح، عالم "سیستماتیک" می‌باشد و هیچ پدیده طبیعی بی نیاز از علتی متناسب با خود نیست.

هیچ دانشمند الهی با این نظریه مخالف نیست نه تنها مخالف نیست بلکه نظام مادی جهان را آیت خدا، و نشانه وجود او می‌داند، و یکی از طرق اثبات وجود خدا، نظام جهان آفرینش است نظامی که بر اساس علت و معلول مادی استوار می‌باشد، و قرآن ما را به بررسی صفحات دفتر آفرینش، تشویق و ترغیب نموده تا از طریق آگاهی از علل و نظام جهان ماده، به خالق ماده و آفریننده نظام آن پی ببریم. آنچه اکنون برای ما مهم است این است که بدانیم که نظر قرآن درباره علل مادی و طبیعی چیست و در این مورد سئوالات زیر مطرح است:

- ۱- آیا قرآن به تاثیر علل طبیعی، اعتراف دارد؟
- ۲- آیا قرآن برای آنها اصالت و استقلالی قائل است؟
- ۳- هرگاه برای آنها، اصالت و استقلالی قائل نیست موقعیت آنها را در پیدایش پدیده‌ها چگونه ارزیابی می‌کند؟

پاسخ سؤال نخست مثبت است و قرآن در آیات متعددی به تاثیر علل اعم از مادی و مجرد تصریح نموده، و جهان را معلول یک رشته علل می‌داند که خود او پدید آورنده آنهاست، اینک به برخی از آیات اشاره می‌کنیم:

حتى اذا اقلت سحابا ثقالا سقناه لبلد
میت فانزلنا به الماء فاخرجنا به من
كل الثمرات (اعراف آیه ۵۷)

هنگامی که باد ابر گرانباری را بردارد
آن را به سرزمین مرده می‌رانیم، و با
آن، آب فرو می‌ریزیم و با آب همه
گونه میوه‌ها را پدید می‌آوریم.

در قرآن مجید از عللی نام می‌برد که آنها را تدبیر کنندگان جهان آفرینش^۱ و حاملان عرش خدا^۲ و نگهبانان بشر می‌داند.^۳
آیاتی که برنظام علت و معلولی جهان گواهی می‌دهند بیش از آن است که در این جا یادآور شویم.^۴

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

پاسخ سؤال دوم

از بررسی آیات قرآن استفاده می‌شود که قرآن هیچ نوع استقلال و اصلتی برای علل مادی قائل نیست درحالی که به تاثیر و دخالت آنها در برقراری نظام و ادامه حیات اعتراف دارد ولی همه را دست نشانده خدا، و مأمور مطیع و فرمانروای بی‌چون و چرای او میدانند تا آنجا که هرگاه کسی از پشتوانه این علل که خدا باشد غفلت کند، و از دیده استقلال به آنها بنگرد، قرآن او را وابسته به گروه مشرک و دوگانه پرست می‌خواند.

قرآن گروهی را مذمت می‌کند که در موقع مصیبت و گرفتاری متوجه خدا

می‌گردند و هر موقع از آنان رفع گرفتاری شد بار دیگر به آغوش شرک بازمی‌گردند. این گروه از آیات، مخصوص بت پرستان نیست، بلکه مربوط به عموم مردم چه موحد و چه مشرک است که پس از رفع گرفتاری توجه خود را از خدای قطع کرده، و در علل و اسباب فرو می‌روند و خدا را که همه این نظام مربوط به او است فراموش می‌کنند این گروه در این حالت دچار یک نوع شرک و دوگانه پرستی می‌شوند که قرآن به آن تصریح می‌کند. از میان آیات فقط به یک آیه اشاره می‌کنیم و جای بقیه آیات را در پاورقی معین می‌نمائیم تا خوانندگان گرامی خود به آنها مراجعه کنند.

و اذا مس الناس الضر دعوا ربهم
منيبين اليه ثم اذا اذاهم منه رحمه
اذا فريق منهم بربهم يشركون

سوره روم آیه ۳۲

هرگاه به مردم بیچارگی برسد، خدا را به انابه می‌خوانند آنگاه که لذت رحمت خود را بر آنان چشاند گروهی از آنان به پروردگار خود شرک می‌ورزند. ۵

در این آیه، آن گروه از مردم مورد مذمت قرار گرفته‌اند که در مواقع گرفتاری که اسباب طبیعی را قادر و توانا بر نجات خود نمی‌دانند، به خدای متوسل می‌شوند، و در غیر این صورت او را فراموش می‌نمایند و تصور می‌کنند که علل و اسباب طبیعی می‌تواند وسیله نجات بخش آنان باشد، این آیه، و آیات مشابه آن مخصوص به بت پرستان اصطلاحی نیست که از طریق پرستش بت، برای خدا شرک می‌ورزند، بلکه روی سخن با نوع مردم است که به ظاهر جهان توجه نموده و از باطن و نگهبان واقعی آن غفلت می‌ورزند.

جهان ماده بسان سکه دو رویه است

قرآن با پژوهش گری خاص عنایت دارد که پدیده‌های طبیعی را به خدا نسبت دهد و او را موثر حقیقی و واقعی معرفی کند، اینک چند نمونه از این آیات:

افرایتم ما تحرثون، انتم تزرعونه ام
 نحن الزارعون (سوره واقعه آیه ۶۳ و ۶۴) ۶
 آیا دیدید آنچه را کشت می کنید آیا
 شما آن را می کارید یا ما آن را کشت
 می نمائیم .

قرآن در این آیه با بیان اکیدی سیزه بهاری و رشد و نمو گیاهان و نباتات را فعل خدا معرفی می کند، در حالی که در آیات دیگر^۷ به تاثیر باد و باران و آب، در بروز و ظهور این پدیده ها اعتراف می نماید کسانی که با معارف قرآن آشنائی ندارند در نخستین نظر تصور می کنند که میان این دونوع نظر، اختلاف وجود دارد در حالی که هر یک از این دو گروه ناظر به جهت خاصی است که باهم اختلافی ندارند و در جهان بینی قرآن چاره ای جز این نیست به طور مسلم تاثیر علل طبیعی در عرض خدا نیست علت مستقل خدا است و تاثیر علل دیگر در طول تاثیر خدا و به اذن و فرمان انجام می گیرد .

موحد باید قانون علت و معلول را میان پدیده ها محترم بشمارد و معتقد گردد که هر پدیده ای در گرو یک رشته علل مادی است ولی باید معتقد شود که این علل از جانب خویش استقلال ندارند و هر گروه از این آیات ناظر به یکی از دو جهت است که بیان گردید .

روشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

- ۱- فالدبررات امرا - نازعات آیه ۵ - تدبرکنندگان امور آفرینش .
- ۲- الذین یحملون العرش (غافر آیه ۷) آنان که عرش خدا را حمل می کنند عرش خدا هر چه باشد برای خود حاملانی دارد .
- ۳- و هو القاهر فوق عباده و یرسل علیکم حفظه (انعام آیه ۶۱) اوست بالاتر از بندگان خود و برای شما نگهبانانی می فرستد .
- این نگهبانان ممکن است یک رشته علل مادی باشند که بشر را صیانت می کنند ، و ممکن است مقصود اعم از علل مادی و مجرد باشد .
- ۴- به سوره آل عمران آیه ۴۸ (الله الذی یرسل الریاح . . .) سوره حج آیه ۸ (و تری الارض هامده . . .) سوره طارق آیه ۴ (ان کل نفس لما علیها حافظ) سوره انفص آیه ۱۰ (و ان علیکم لحافظین) و . . . مراجعه فرمائید .
- ۵- به سوره عنکبوت آیه ۶۵ و انعام آیه ۶۴ و نحل آیه ۵۵ نیز مراجعه شود .
- ۶- در همین سوره به آیه های ۵۸ و ۵۹ و ۶۹ و ۷۱ و ۷۲ مراجعه شود
- ۷- سوره اعراف آیه ۵۷، آل عمران آیه ۴۸ سوره حج آیه ۸